
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқаруви академияси

ЖАМИЯТ ВА БОШҚАРУВ

3-сон, 2018

1997 йилдан чиқа бошлаган.
Йилда тўрт марта чиқади.

Тошкент – 2018

ЖАМИЯТ ВА БОШҚАРУВ

Бош муҳаррир:

Касимов Р.С.

Таҳрир ҳайъати:

Азизов Х.Т
Алимов Б.Б.
Бекмуродов М.
Исломқулов А.Х.
Маҳкамов О.М.
Раҳимова Д.Н
Раҳманов Қ.С.
Тошматов Ш.А.
Умарова Н.Т
Хамедов И.А.
Чўтпўлатов М.Ч.

Таҳририят:

Кабулова Д.
(масъул муҳаррир)

Мусахҳиҳлар:

Абдуллаева Г., Абдуллаева М.,
Шорихсиева А.

Техник муҳаррир ва дизайнер:

Юлдашев А.
Рашидов С.

Муассис:

Ўзбекистон Республикаси
Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқаруви академияси

Журнал Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги
Олий аттестация комиссияси томо-
нидан ижтимоий-иқтисодий фанлар
йўналиши бўйича олиб борилаётган
тадқиқотларнинг натижалари асоси-
да ёзиладиган илмий мақолаларни
нашр этишга тавсия этилган омма-
вий ахборот воситалари жумласига
киритилган.

Таҳририят манзили:

100003, Тошкент,
Ислом Каримов кўчаси, 45
Мурожаат учун телефон:
232-60-76, 232-60-77

E-mail: Jurnal95@dba.uz

Буюртма:
ISSN 2181-7340

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги томонидан
10.04.2013 йилда 0201-сон билан рўйхатга олинган.
Мақолаларда келтирилган иқтибослар, далиллар, рақамлар ва
маълумотларнинг аниқлиги учун муаллифлар жавобгардир.
Журналдан кўчириб босилганда манба кўрсатилиши шарт.

Мундарижа/Содержание

ДАВЛАТЧИЛИК АЛГОРИТМИ

Алгоритм государственности

Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма етти йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи.....	5
Озод Хусанов. "Эртага эмас, бугун яхши яшашимиз керак".....	35

БОШҚАРУВ НАЗАРИЯСИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Теория и методология управления

Алимов Б. Ўзбекистонда маҳаллий ижро ҳокимиятини шакллантириш тартибини такомиллаштиришнинг айрим масалалари.....	14
Азизов Т. Концептуальные основы государственной политики при чрезвычайных экологических ситуациях.....	22
Ёзиев Ф. DEA модели орқали Осиё-Тинч океани минтақаси мамлакатларининг миллий инновацион тизимлари самарадорлигини баҳолаш.....	29
Мавлонов Ж. Дорожное картирование как стратегия повышения эффективности институтов гражданского общества.....	36

ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ВА ИЖТИМОЙ СОҶА МЕНЕЖМЕНТИ

Гражданское общество и менеджмент социальной сферы

Матибаев Т. Ижтимоий адолат - коррупциясиз жамият асоси.....	42
Рахимов Ш. Демократик жамият қуриш жараёнида «фуқаролар фаоллиги ва сиёсий фаоллик» тушунчаси.....	49
Латипов Б. Оммавий ахборот воситалари билан ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ўртасидаги ҳамкорлик хусусиятлари.....	54

ИҚТИСОДИЙ СОҶА МЕНЕЖМЕНТИ

Менеджмент в сфере экономики

Маграҳимов У. Иқтисодий тармоқлари ривожланишининг иқтисодий ўсишга таъсири.....	62
Худойқулов С. Молиявий бошқарув самарадорлигини таъминлашда солиқларни прогноз қилиш жараёнининг аҳамияти.....	64
Акрамова Ш. Инсон капиталидан самарали фойдаланиш мақсадида оилавий тадбиркорликни ривожлантириш йўналишлари.....	76
Gafurov A. The corporate governance and its comparative features in some foreign countries.....	84

ИННОВАЦИЯЛАР: ТЕХНОЛОГИЯ, БОШҚАРУВ, ГЛОБАЛЛАШУВ

Инновации: технология, управление, глобализация

Турсунмуратов Т. Глобаллашув шароитида ҳозирги замон халқаро тизими трансформацияси динамикаси.....	92
Karimov F. Dynamics of innovation and entrepreneurship: business competitiveness under globalization.....	96

ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Правовые аспекты государственного управления

Хонназаров Р. Юридический статус народной медицины: контроль профессионального отбора.....	103
--	-----

<i>Рахимова М.</i> Принцип сотрудичества государств — основа регионального сотрудичества.....	107
<i>Юлдашев С.</i> Маъмурий-хуқуқий муносабатларда мансабдор шахсларнинг жавобгарлиги билан боғлиқ айрим муаммолар.....	114

МИЛЛИЙ ВА ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК МУАММОЛАРИ

Проблемы национальной и экономической безопасности

<i>Мисиров К.</i> Бошқарув харажатлари таркибида экологик харажатлар ва уларнинг таснифи.....	119
---	-----

АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА ЭЛЕКТРОН ҲУКУМАТ

Информационные технологии и электронное правительство

<i>Усманов А.</i> Электрон тижорат тизими ривожланишидаги асосий омил ва муаммолар.....	126
<i>Якубов М.</i> Приоритетные направления развития международных отношений на основе цифровой дипломатии.....	131

МИНТАҚАЛАР МЕНЕЖМЕНТИ

Менеджмент регионов

<i>Отабоев Ш.</i> Худудий бошқарув: қонунчилик асоси, муаммо ва ечимлар.....	137
--	-----

ИҚТИСОДИЙ СОҲА МЕНЕЖМЕНТИ

Иқтисодий соҳа менежменти

<i>Турғунов Т.</i> Аҳоли турмуш даражаси ривожланишини статистик баҳолаш: миллий ва халқаро тажриба.....	145
--	-----

НУҚТАИ НАЗАР

Точка зрения

<i>Бекмуродов М.</i> Фаросат илми.....	157
<i>Гаффарова М.</i> Хотин-қизлар социал портретининг ижтимоий-сиёсий жиҳатлари.....	164

Худойқулов С.

МОЛИЯВИЙ БОШҚАРУВ САМАРАДОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА СОЛИҚЛАРНИ ПРОГНОЗ ҚИЛИШ ЖАРАЁНИНИНГ АҲАМИЯТИ

Мазкур мақолада солиқларни прогноз қилишнинг зарурлиги, аҳамияти ёритилган бўлиб, солиқларни прогноз қилишнинг ташкилий-услубий модели таклиф этилган. Шунингдек, муаллиф томонидан акциз солиғи бўйича солиқ тушумларини прогноз қилишда омиллар таъсирининг корреляцион боғлиқлиги ҳам келтирилган.

Данной статье излагается необходимость прогнозирования налогов и организационно-методическая модель налогового прогнозирования. Также, автор указывает на корреляцию факторов, влияющих на прогноз налоговых поступлений по акцизам.

This article outlines the need for forecasting taxes and the organizational and methodological model of tax forecasting. In addition, the author points to the correlation of factors influencing the forecast of tax revenues for excises.

Ҳар қандай даражадаги сиёсатнинг ўзагини, асосан, бошқарув жараёни ташкил этади. Молия тизими ва унинг таркиби бўлган молиявий сиёсатда ҳам бошқарув жараёни ўзига хос шакл ва усулларга эга бўлади. Молиявий бошқарувнинг мазмуни молия сиёсати шакллариининг ички хусусиятларидан келиб чиқади. Агар молия сиёсатининг объектлари бўлган жараён, моддий қийматликлар муайян тамойиллар асосида бошқарилмаса, улар стихияли тарзга эга бўлиб, молиявий муносабатларнинг чигаллашуви ва издан чиқишига олиб келади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев шундай деди: "2018 йилда солиқ сиёсатини амалга оширишда кескин чора-тадбирлардан воз кечамиз. Чунки ислохотлар даврида давлат тизимининг узлуксиз фаолият кўрсатиши учун бюджет барқарорлиги сув билан ҳаводек зарур"¹.

Молия тизими нормал ҳолатда фаолият юритиши мазкур жараённи ташкил қилиш, уни бошқариш механизмларини яратиш, пул фондларини ташкил қилиш, уларни тақсимлаш ҳамда молиявий ресурсларнинг турли фондлар ўртасида мутаносиб айланиши билан боғлиқ таваккалчиликларни бартараф этиш, давлатнинг молия тизими ўртасидаги ўзаро боғлиқликларни аниқлаш ва уни таъминлаш борасидаги фаолиятининг функционал хусусиятларини аниқлаш, молия сиёсатини ишлаб чиқиш ва уни амалга оширишда иштирок этувчи ваколатли органларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш, бу жараёнда бошқарув тамойилларини ишлаб чиқиш, молия муносабатларига киришувчи субъектларнинг молиявий саводхонлигини ошириш, уларнинг молия сиёсатига нисбатан муносабатларини баҳолаш, давлат бюджетини режалаштириш ва прогнозлаштириш, молия тизимининг турли босқичлари ва элементларида юзага келадиган турли даражадаги таваккалчиликларни баҳолаш ва уларнинг салбий таъсирини камайтириш каби муҳим жараёнлар мавжудки, улар муайян объектив ва субъектив тарзда бошқарилишни тақозо қилади.

Худойқулов Садирдин, Тошкент давлат иқтисодиёт университети, иқтисод фанлари номзоди.

Молиявий бошқарув жараёнининг муҳим қисми давлат молиясини бошқариш ҳисобланиб, унга давлат бюджетини бошқариш давлат бюджети даромад ва харажатларини прогнозлаштириш ҳамда режалаштириш, унинг даромад манбаларини аниқлаш, уни шакллантириш, харажатларни тақсимлаш ҳамда бюджетлараро муносабатларни бошқариш, шунингдек, бюджет ижроси бўйича ҳисоботларни тайёрлаш ва уни тасдиқлаш жараёнлари ҳам киради.

Ўз навбатида, давлат молиясини бошқаришда молиявий режалаштириш ва прогнозлаштириш жараёни алоҳида аҳамият касб этади. Молия ўзагини ташкил этадиган турли даражадаги пул фондларини шакллантириш, уларнинг маблағларидан самарали фойдаланиш, даромад манбалари ва харажат йўналишларини аниқлаш, улар билан боғлиқ молиявий муносабатларни тартибли тизимда ташкил этиш энг муҳим масалалардан ҳисобланади. Давлат миқёси ва корхоналари доирасида ташкил қилинадиган пул фондларидан маблағлар бўйича харажатларни амалга ошириш, аввало, даромад манбалари қанча бўлишини аниқлаш муҳим саналади. Даромад манбалари ҳажмини аниқлашни давлат миқёсида оладиган бўлсак, у ижтимоий хизматларни молиялаштириш даражасини белгилаб беради, даромадларнинг ҳажмини билмасдан туриб харажатларни режалаштириш молиялаштиришнинг бир маромда боришига салбий таъсир қилади. Ўз навбатида, пул фондлари даромад манбаларининг турлари аниқ бўлгани билан ушбу манбалардан қанча даромад шакллантириш мумкинлиги мавҳум, яъни эҳтимоллигидир. Бундан кўринадики, йирик марказлашган пул фонди ҳисобланган давлат бюджетининг солиқли даромадларини прогноз қилиш жараёни давлат молиясини бошқаришда катта аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги "Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида"ги 5468-сонли Фармонида бюджет-солиқ сиёсатининг уйғунлигини таъминлаш борасидаги тизимли муаммоларни бартараф этиш, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган солиқ юкини камайтириш ва солиқ солиш тизимини соддалаштириш, солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш вазифаларини амалга ошириш мақсадида бошқа устувор йўналишлар қаторида давлат бюджети ва унинг даромадларини мустаҳкам шакллантиришни таъминлаш масалалари алоҳида белгиланган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 июлдаги "Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 5116-сонли Фармонида бюджетга солиқ тушумларини ишончли прогнозлаштириш фаолиятни такомиллаштириш, ҳудудларнинг солиқ салоҳиятини тизимли таҳлил қилиш орқали солиқ солиш объектларини тўлиқ қамраб олишни таъминлаш, ҳудудларнинг ўзига хос хусусиятлари ва солиқ тўлаш салоҳиятини ҳисобга олган ҳолда давлат бюджети даромадлари прогноз кўрсаткичларининг ҳолислиги ва асослигини баҳолаш, даромадлар прогнозини сифатли шакллантириш борасида етарлича муаммолар мавжудлиги ва ушбу жараёнларни такомиллаштириш борасидаги вазифалар белгилаб берилган.

Давлат молиясини бошқариш самарадорлигини таъминлаш юқорида келтирилган омиллар билан биргаликда республикаимиз солиқ тизимида солиқ тушумларини прогноз қилиш жараёнидаги мавжуд муаммолар ва амалдаги ҳолатни янада такомиллаштириш жараёни ҳам алоҳида аҳамиятга эга.

Шу нуқтаи назардан қуйидаги муаммолар ҳал этилиши лозим.

Биринчидан, ҳар қайси қонунчилик ёки қонуности меъёрий ҳужжатларда муайян жараёни тартибга солишда маълум тамойилларга асосланади. Ҳозирги кунда республикаимиз молия-солиқ тизимида солиқларни прогноз қилиш жараёнида амал қилинадиган тамойиллар ишлаб чиқилмаган, бу прогноз қилиш жараёнини ташкил қилиш ва уни сифатли бажаришга тўсқинлик қилмоқда. Ушбу муаммони ҳал қилишда солиқларни

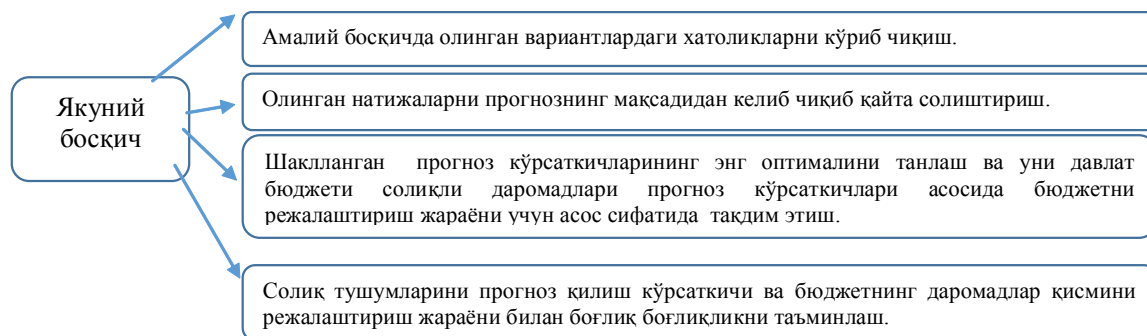
прогноз қилиш тамойиллари: тўловга қобилиятлилик тамойили, миқдорийлик тамойили, ҳисобга олиш тамойили, тизимлилик тамойили, эҳтимолликдан аниқликка интилиш тамойили, прогнознинг ташкил этилиши ва амалга оширилиши прогнознинг мақсадига қаратилганлиги тамойили, догмаликдан узоқлашиш ва ўзгарувчанликка мойиллик тамойили, синтез ва таҳлилнинг ягоналиги тамойили кабиларга амал қилиниши мақсадга мувофиқ.

Иккинчидан, ҳозирги вақтда бюджетга солиқ тушумларини ишончли прогнозлаштириш бюджет даромадлари прогноз кўрсаткичларининг ҳолислиги ва асосланганлигини баҳолаш механизмларини янада такомиллаштиришни тақозо қилмоқда. Бу эса солиқларни прогноз қилиш жараёнининг ташкилий-услубий механизмларида янги методологик ёндашувни тақозо этади.

Бизнингча, давлат бюджети даромадлари прогноз кўрсаткичларининг ҳолислиги ва асосланганлиги даражасини оширишда "Солиқларни прогноз қилишнинг ташкилий-услубий модели"дан фойдаланиш мақсадга мувофиқ (1-расм.).

1-расм.

Манба: Муаллиф ишланмаси.

Ҳар қандай мақсадли жараёнларни амалга оширишнинг муҳим шарти унинг алгоритмик қурилишини тўғри ташкил этиш ҳисобланади. Бу нарса илмий тадқиқотлар методологиясида ҳам муҳим ўрин тутади. Бошқа муносабатлар сингари солиқларни прогноз қилиш жараёнида қўйилган мақсадга эришишнинг асосий омилларидан бири ҳам унинг ташкилий-услубий механизмларини тўғри ташкил этиш ҳисобланади, шу мақсадда таклиф этилаётган "Солиқларни прогноз қилишнинг ташкилий-услубий модели" солиқларни прогноз қилишда муайян кетма-кетликка асосланган жараёнларни амалга оширишни таъминлайди.

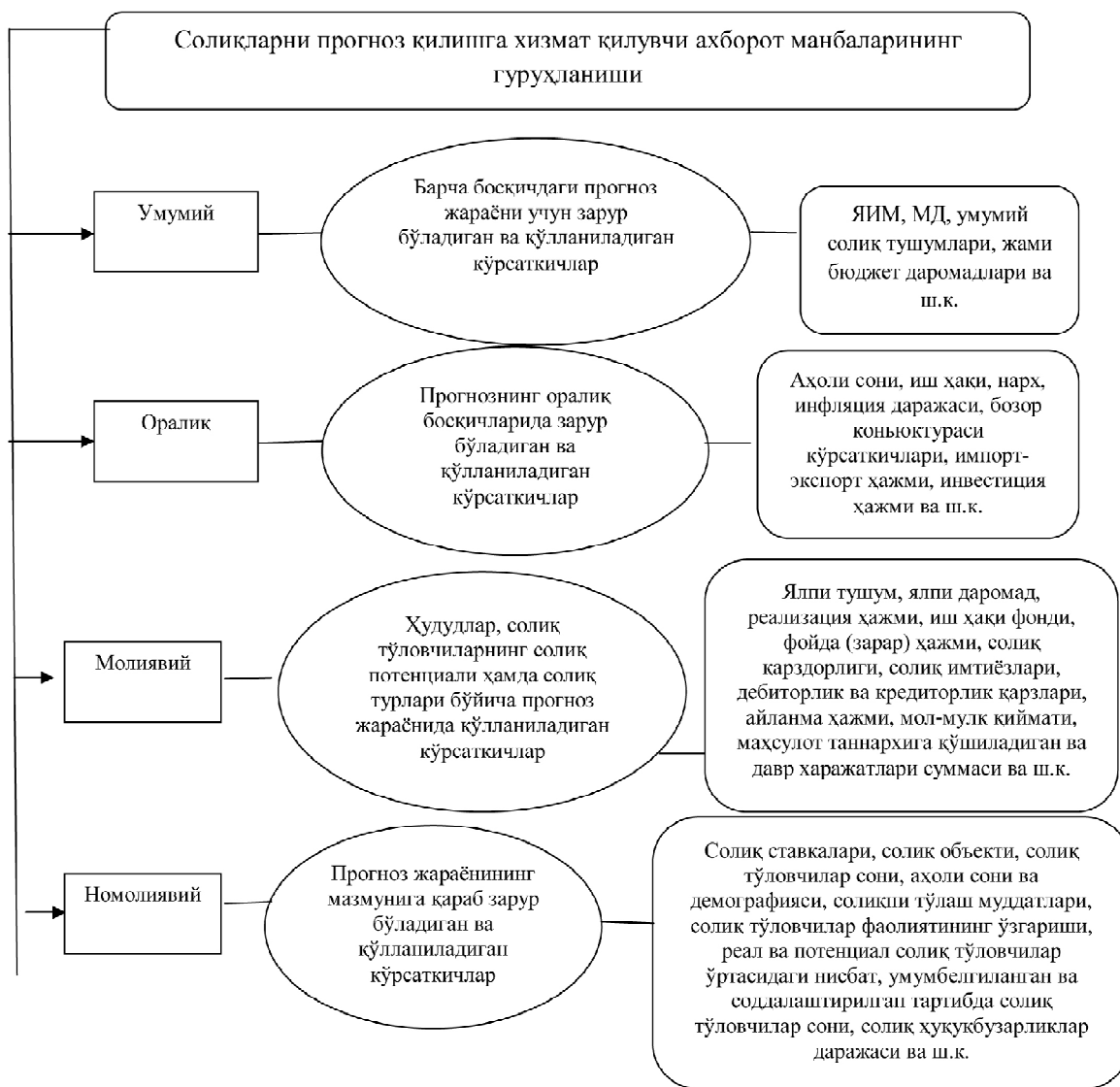
Умумий тартибда солиқларни прогноз қилишнинг ташкилий-услубий ва амалий жараёнини тўрт босқичга бўлиш мумкин. Яъни, ташкилий босқич, таҳлилий босқич, амалга ошириш босқичи ва якуний босқич. Қайд этилган босқичлар солиқларни прогноз қилишнинг ташкилий-услубий моделини ифода этади. Ҳар бир босқичнинг ўзи ҳам кетма-кет босқичдан иборат бўлади. Ташкилий босқич прогноз жараёнининг дастлабки қадами бўлиб, унинг даражаси эса солиқларни прогноз қилиш кейинги босқичларининг натижаларига бевосита таъсир қилади.

Солиқларни прогноз қилиш ташкилий босқичи прогноз мақсадини аниқлашдан бошланиб, жараёнда қатнашувчи ваколатли органлар ва уларнинг вазифалари кейинги тартибда аниқлаб олинади. Ваколатли органлар ҳам, ўз навбатида, бевосита прогноз жараёнини амалга оширувчи ва унга ёрдам берувчиларга бўлинади. Солиқларни прогноз қилишнинг ташкилий-услубий жараёнида асосий жараёнлар қаторида таҳлилий босқич ҳам катта аҳамиятга эга. Бу босқичда энг муҳим жараёнлардан бири ахборотлар базасини шакллантириш ва уни қайта ишлаш ҳисобланади. Солиқларни прогноз қилишнинг ахборот базасини шакллантиришнинг ўзи ҳам бир неча босқичлардан иборат бўлади. Бунинг учун дастлаб прогноз мақсадидан келиб чиққан ҳолда зарурий ахборотлар, яъни кўрсаткичлар аниқланади, мазкур кўрсаткич ҳамда маълумотларнинг энг қулай ва ишонувчанлиги нуқтаи назаридан уларга эғалик қилувчи ва уни тарқатувчилар рўйхати аниқланади, тегишли тартибда маълумотлар олинади. Маълумотлар базаси аниқланаётганда, аввало, уларнинг муҳимлиги ва ишончлилиги ҳамда ушбу маълумотларнинг прогноз жараёнидаги аҳамиятига эътибор қаратилади. Кейинги босқичда эса олинган ахборотлар гуруҳланади. Бунда ахборот ва кўрсаткичларнинг солиқни прогноз қилишнинг қайси қисми ёки жараёнига тегишли эканлиги ажратилиб, уларни синтезлаш амалга оширилади. Яъни, синтезлаш орқали тугалланмаган, тўлиқ акс этмаган ва чала хусусиятга эга бўлган маълумотлар тўлдирилиб, улар бутун ҳолга келтирилади, таҳлил ва ҳисоб-китоб ишларига тайёрлаб қўйилади.

Солиқларни прогноз қилиш жараёнида ахборот манбалари умумий (барча босқичдаги прогноз жараёни учун зарур бўладиган ва қўлланиладиган кўрсаткичлар), оралиқ (прогнознинг оралиқ босқичларида зарур бўладиган ва қўлланиладиган кўрсаткичлар), молиявий (ҳудудлар, солиқ тўловчиларнинг солиқ салоҳияти ҳамда солиқ турлари бўйича прогноз жараёнида қўлланиладиган кўрсаткичлар), номолиявий (прогноз жараёнининг маз-

мунига қараб зарур бўладиган ва қўлланиладиган кўрсаткичлар) гуруҳларга бўлинади.

Солиқларни прогноз қилиш жараёнида амалий босқич энг муҳим ва асосий жараён ҳисобланади, у маълум бир иерархияли тартибда амалга оширилишни тақозо қилади. Амалий босқичда аввалги таҳлилий босқичда олинган хулосалар диққат билан кўриб чиқилади, прогнознинг мақсадидан келиб чиқиб прогноз қилиш моделлари танланади, танланган ҳар бир моделлар прогнознинг қайси даври (қисми)да фойдаланишлиги аниқланади, солиқ тушумлари прогноз кўрсаткичига таъсир этувчи омиллар аниқланади, уларни гуруҳлаб, таъсири баҳоланади.

2-расм. Солиқларни прогноз қилишга хизмат қилувчи ахборот манбаларининг гуруҳланиши

Манба: муаллиф ишланмаси.

Миллий, ҳудудлар ва солиқ тўловчилар кесимида солиқ салоҳиятига таъсир этувчи омилларни баҳолаш ва солиқ салоҳияти даражаси аниқланади, танланган модель ва усуллар ёрдамида солиқ тушумлари ҳажмига таъсир этувчи омиллар даражасини эконометрик таҳлиллар асосида баҳолаш ва тегишли муддат доирасида прогноз кўрсаткичларини аниқлаб, барқарор омилларнинг ўзгаришига мувофиқ солиқ тушумларининг ҳажми ўзгаришига баҳо берилади. Якуний босқичда эса амалий босқичда олинган

вариантлардаги хатолар кўриб чиқилади, энг оптимал вариант танланади ва унга асосланиб, бюджет даромадлари режаси тузилади.

Учинчидан, ҳозирги вақтда республикамиз бюджет-солиқ тизимида солиқларни прогноз қилиш жараёнида қўлланилаётган модель ва методлар, жумладан, экстраполяциялаш методлари (экспоненциал силлиқлаш, REM, силжувчи ўрта қийматнинг интеграллашган авторегрессия методлари (ARIMA), моделлаштириш методлари (кросс-секцион, вақт қаторлари, панелли, репрезентатив солиқ моделлар) ва шу кабилар солиқ тизимининг ўзгарувчан ҳолатига етарлича мослашмай қолмоқда, ўз навбатида, амалиётда қўлланилаётган методларни янада такомиллаштирилиши тақозо қилинмоқда.

Юқорида таъкидланган "Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармон ҳамда 2018 йил 13 февралдаги "Солиқ қонунчилигини тубдан такомиллаштириш бўйича ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида"ги 5214-сонли Фармойишида белгиланганидек, солиқ тизимида хорижда кенг қўлланилаётган илғор, синалган шакл ва усулларни жорий этиш лозим. Айниқса, солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш нуқтаи назаридан солиқларни прогноз қилиш жараёнида қўлланилаётган модел ва усулларнинг самарали шакллари жорий этиш долзарб бўлиб қолмоқда. Шу боисдан, бизнингча, ҳозирги кунда жаҳон амалиётида кенг самарали моделлардан бири сифатида қўлланилиб келаётган "Оралиқ тақсимланган авторегрессия модели"и (ARDL model-autoregressive distributed lag model) асосида республикамиз солиқ тизимида солиқларни прогноз қилишнинг нисбатан самарали натижаларини олишга муваффақ бўлинди. Ҳозирги кунда амалиётда қўлланилиб келинаётган энг кичик квадратлар усули ҳозирги тез ўзгарувчан жараёнларни эътиборга олган ҳолда оптимал прогноз кўрсаткичларини бера олмайди. Биз таклиф этаётган "Оралиқ тақсимланган авторегрессия модели" орқали солиқ тушумларига таъсир этувчи кўп омилларни биргаликда қўллаш имкониятини берувчи қисқа ҳамда узоқ муддатли прогноз қилиш имкониятини аниқлашга имкон бўлади.

Мазкур модель орқали солиқ тушумлари прогноз кўрсаткичига таъсир этувчи муҳим омиллар, яъни ички маҳсулот ҳажми, рўйхатдан ўтган корхоналар сони, жами солиқ мажбуриятлари юклатилганлар сони, солиқ имтиёзлари давлат бюджетига солиқлар бўйича жорий қарздорлик суммаси, инфляция даражаси, ўртача солиқ ставкаси каби омилларнинг коинтеграцион алоқаларини кўп омилли регрессион таҳлил қилиш ҳамда солиқ тушумларини қисқа ва узоқ муддатли даврларга нисбатан объектив прогноз қилиш имкониятини беради.

Тўртинчидан, солиқларни прогноз қилиш жараёнидаги муҳим муаммолардан бири ҳар қайси олинган солиқ тури бўйича солиқ тушумлари прогноз кўрсаткичларига таъсир этувчи омилларни гуруҳлаш ҳамда уларнинг таъсирчанлик даражасини аниқлаш ҳисобланади. Айниқса, амалиётда солиқ тушумларини прогноз қилишда солиқ турлари бўйича солиқ тушумларига таъсир этувчи омиллар таъсири етарлича фойдаланилаётгани, деб айтишга асос йўқ.

Фикримизча, республикамиз солиқ тизимида ҳар бир солиқ турини ундириш механизми ва улар бўйича давлат бюджетига солиқларнинг йиғилувчанлик даражасини ошириш жараёнида солиқ тушумларини тўғри ва аниқ ҳолда прогнозлаштириш масаласи муҳим аҳамиятга эга.

Бизнингча, солиқларни прогноз қилиш жараёнида ҳар қайси солиқ тури кесимида омиллар таъсирчанлик даражаларининг муҳимлиги коэффициентларини қўллаш услубий жиҳатдан катта аҳамиятга эга. Ҳар бир солиқ тури бўйича солиқ тушумлари прогноз кўрсаткичларини аниқлашда умумий кўрсаткичга таъсир этувчи омилларнинг таъсир даражасини тўғри баҳолаш ҳисобланади, биз бунинг акциз солиғи мисолида кўришимиз мумкин (1-жадвал.).

**Акциз солиғи бўйича солиқ тушумларини прогноз қилишда омилар таъсири-
нинг корреляцион боғлиқлик жадвали**

№	Солиқ турлари бўйича омилар	Асосий омил	Асосий бўлмаган омил	Солиқ тушумига таъсири коэффициент. Коэффициентнинг максимум даражаси=1. (+ ижобий); (-салбий)
В.	Акциз солиғи бўйича			
1.	Солиқ тўловчилар сони:			
	Фаолият кўрсатаётганлар	+		+0,2
	Фаолият кўрсатмаётганлар	+		-0,2
	Янги ташкил этилган юридик шахслар		+	+0,05
	Фаолиятини расман тугатганлар	+		-0,2
2.	Айланма ҳажми:			
	Солиққа тортиладиган айланма ҳажми	+		+0,1
	Солиққа тортилмайдиган айланма ҳажми	+		-0,3
3.	Акцизоти товарлар сони	+		+0,1
4.	Солиқ ставкаси % (Акцизоти товарлари рўйхати бўйича)	+		+0,2
5.	Солиқ тўловчи акциз суммасининг ошиш сабаблари:			
	Нархнинг ўзгариши	+		+0,1
	Корхонада ишлаб чиқариш ҳажмининг ошиши		+	+0,05
	Корхонада маҳсулот реализацияси ҳажмининг ошиши	+		+0,1
6.	Ҳудудда акциз солиғи бўйича “Донор” мақомга эга солиқ тўловчилар сони		+	+0,05
7.	Акциз солиғи бўйича боқиманда суммаси			-0,2
8.	Бошқа омилар		+	±0,05.... -±0,1

Мазкур корреляцион боғлиқликда акциз солиғи каби ҳар бир солиқ турлари бўйича бюджетга солиқ тушумларининг келиб тушишига таъсир этувчи омилар асосий ва асосий бўлмаган турларга ажратилиб, улар ҳар бирининг коэффициент кўрсаткичларини аниқлаш мумкин. Солиқларни прогноз қилиш жараёнига барча омилар таъсири-нинг умумий даражаси 1,0 коэффициентга тенг қилиб олиниб, ҳар бир омилнинг таъси-ри унинг даражаси ошиши ёки камайишига хизмат қилади. Омиларнинг солиқ тушум-ларига корреляцион боғлиқлиги ва даражаси солиқ турининг ички моҳиятига қараб, таъсир доираси ҳам фарқланади. Мазкур услубиётнинг аҳамияти шундаки, бир томон-дан, ҳар бир солиқ тури кесимида солиқ тушумлари прогнозига таъсир этувчи оми-ларни турларга ажратиб, уларнинг таъсир даражасини коэффициентларда аниқлаш им-конини беради ва солиқ тушумларини прогноз қилишнинг аниқлигини оширишга му-ҳим услубий асос бўлиб хизмат қилади.

Хулоса қилиб айтганда, молиявий бошқарувнинг муҳим таркибий қисми бўлган дав-лат молиясини бошқариш самарадорлигини таъминлашда давлат бюджетининг солиқли даромадларини прогноз қилишни тўғри ташкил этиш ва унинг кўрсаткичларини макси-мал даражада аниқлаш муҳим аҳамият касб этади. Бунда эса юқорида келтириб ўтилган муаммоларни ҳал этиш билан боғлиқ услубий ёндашувлар ўзига хос методологик аҳамият касб этади, деб ҳисоблаймиз.

1. Олий Мажлисга Мурожаатномаси.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги "Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида"ги 5468-сонли Фармони; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 13 февралдаги "Солиқ қонунчилигини тубдан такомиллаштириш бўйича ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида"ги Фармойиши. www.lex.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 июлдаги "Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 5116-сонли Фармони. www.lex.uz
4. Финансы. Под ред. Романовского М.В., Врублевской А.В., Сабанти В.М. - М.: 2004. - С. 504.
5. Анализ и планирование налоговых поступлений: теория и практика / А.Б. Паскачев, Ф.К. Садыгов, В.И. Мишин, Р.А. Саакян, О.А. Бессчетная, В.Н. Засько, А.И. Новикова; под ред. Ф.К. Садыгова. М.: Издательство экономико-правовой литературы, 2004. - С. 39.
6. Саакян Р.А., Ананьева Г.И. О некоторых аспектах налогового прогнозирования и планирования. <http://www.nalvest.com/nv-articles/detail.php?ID=24593>.
7. Барулин С.В., Ермакова Е.А., Степаненко В.В. Налоговой менеджмент. - М.: -Омега. 2007. - С. 57.
8. Красницкий В. А. Эффективная реализация аспектов налогового прогнозирования и планирования в рамках развития налогового администрирования. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (2011), 10-1 (октябрь), - С. 59.
9. Разник Е.Д., Самсонова И.А. Прогнозирование и планирование в налогообложении. Учебное пособие. - Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2006. - С. 14.
10. Лавренчук Е.Н. Налоговое прогнозирование. Экономическая наука 2011, 1(74).
11. Александров И. М. Налоги и налогообложение. Учебник Москва, 2009 Издательско-торговая корпорация "Дашков и К°" Москва, - С.138.